

ЛІРИКА О. ЗУЄВСЬКОГО: ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО
ВИРАЖЕННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНИ-БАТЬКІВЩИНИ

У статті досліджуються особливості художнього розкриття образу України-батьківщини у ліриці О. Зуєвського – україномовного поета Канади другої половини ХХ ст. Насамперед поет звертається до розкриття пейзажних образів, які співвідносяться з традиційними образами української літератури. У О. Зуєвського вони часто набирають символічного та метафоричного значення, як, наприклад, образи водних артерій України.

Під час дослідження виявлено, що важливе місце у змалюванні образу України-батьківщини у творчості О. Зуєвського посідають мотиви туги за рідним краєм, неповернення на батьківщину, нездійсненності мрії та ін. Проте вони не є домінуючими у ліриці поета.

Ключові слова: образ батьківщини, образи-символи, мотив ідеальної батьківщини, мотив ностальгії, україномовна поезія Канади.

О. Зуєвський (1920-1996) – український поет, перекладач, науковець, професор університетів у США та Канаді, член ОУП «Слово» та Національної спілки письменників України. Його поетичне ім'я лише повертається на материкову Україну і потребує ґрунтовного вивчення. Серед дослідників лірики О. Зуєвського – І. Костецький, В. Яременко, Л. Сірик, С. Гординський, П. Ротач та ін. Велику увагу науковці приділяють перекладацькій та поетичній діяльності митця. Проте предметом окремого розгорнутого дослідження поетична спадщина вихідця з України ще не була. Це і зумовлює актуальність обраної теми статті.

За висловом І. Костецького, О. Зуєвський належить до таких поетів, про яких майже не пишуть: «Він належить до тих поетів, що можуть входити тільки до вузького кола <...> І воно не може інакше бути: це ж не творчість на продаж,

на виставку, на ярмарок. Це творчість на певну адресу» [2, с. 455]. Дослідники сходяться на тому, що О. Зуєвський – один із найвиразніших представників українського символізму. Його поезія глибоко інтелектуальна і, на перший погляд, незрозуміла пересічному читачеві. За нею приховується яскрава естетика і творча філософія, яку можна досягнути лише на фоні загальних тенденцій розвитку європейської та північноамериканської поезії ХХ ст. С. Павличко, описуючи свої враження від знайомства з лірикою О. Зуєвського, визначила її як цілком самобутнє явище у світлі світової літератури: «Власне, у нас і не звикли до такого роду поезії, її не було і не могло бути на «материку» української культури <...> це дуже складна поезія, переповнена алюзіями, парафразами, натяками, підтекстами, подвійними і потрійними сенсами» [7, с. 500].

У статті І. Костецького «Як читати вірші Олега Зуєвського» наголошено, що поет – найвиразніший представник українського символізму, у творчості якого поєднано символізм із класицизмом, що зумовило витворення нового типу символістичного письма: «Зробив він це введенням у дію первнів класицизму. Зуєвський іпостасував символізм класицизмом» [3, с. 463]. У цьому І. Костецький слушно помітив таку особливість стилю О. Зуєвського, як синкретизм: не лише використовувати певний стиль, а й впливати на нього, поєднувати з іншими стилями, змінюючи його. В. Яременко акцентує увагу на основних мотивах поезій О. Зуєвського – мистецтво і митець, втечі «у світле царство мрій, у світлий храм Грааля» [11, с. 550], ностальгії, що переходить у мотив туги «за незреалізованим наміром творити у рідному краї добро і красу» [11, с. 547]. Дослідник вважає, що специфікою поезики О. Зуєвського є символістська образність, інтертекстуальність (рецепції, алюзії античних міфів, поезії В. Шекспіра, С. Малларме та ін.). У статті Л. Сірик «Моральні аспекти української еміграційної поезії» [8], де йдеться про поетичний вираз свідомості та духовності у поезії представників української діаспори, лірика О. Зуєвського зі збірки «Голуб серед ательє» розглядається у контексті еміграційної поезії ХХ ст. При цьому домінантними у ній визнано біблійні мотиви.

Незважаючи на те, що поет у переважній більшості творів звертався до образів і тем світової літератури, та все ж він не міг оминати теми України, туги за нею, що дає підстави говорити про використання цілком традиційних для української літератури образів. Тема батьківщини у творчості О. Зуєвського частково розглядалась автором статті у контексті дослідження проблеми батьківщини в україномовній поезії Канади другої половини ХХ ст., але предмет окремої наукової розвідки до цього часу не була. Саме її дослідження і становить мету даної статті

Тема України-батьківщини є центральною в еміграційній літературі. Не є винятком і лірика О. Зуєвського. Для ліричного героя поезії «Я вертаюсь до тих воріт...» батьківщина є свічадом, оазою, «де цвітуть по узбіччях маки» [1, с 16]; для ліричного героя його вінка сонетів «Біля чорної брами» – мікрокосмом, де можна знайти «притулок справжньої любові» [1, с. 29].

Природа рідного краю – основний образ поезій про Україну і О. Зуєвського. Він жодного разу не називає свою батьківщину її безпосередній найменням – Україна, але тема України в ній «виявлена в зворушливих образах рідної природи, в тонких символах» [6, с. 488]. «Світлий луг», «старі дуби», «жовтаві ромашки» – такі зорові образи української природи у віршах О. Зуєвського. Ліричний герой його поезії «З тобою ми зустрінемося...» сподівається на зустріч з рідною землею там, «де ще цвітуть жоржини пишнолиці» [1, с.66]. Образ жоржин хронотопічно навантажений: він і символ рідного краю, і квітка літа. П. Одарченко зазначає: «У О. Зуєвського ми не знайдемо шаблонних патріотичних поезій з їх барабанно-войовничою лексикою, часто беззмістовною і порожньою» [6, с. 488], але, за переконанням В. Яременка, він «поет глибоко національний» [11, с. 543]. Останнє оприявнюється у О. Зуєвського передусім через пейзажі. Так, у поезії «Верхівців розкидані рої...» це степ, колосся:

Верхівців розкидані рої
Вкрили річку-море, що від рання
Почерез урочища свої

Золоте горнула хвилювання [1, с. 131].

Образ «верхівців розкидані рої» – образ колосся, на що вказує епітет «золотий» як його кольорова характеристика, розгорнута в картину «хвилювання» поля (колосся) у хвилях вранішнього вітру. Від споглядання колосся, що гойдається, в уяві ліричного героя виникають асоціації із морськими хвилями. Порівняння степу із річкою-морем, що підкреслює безмежність простору, як відомо, притаманне степовикам, до яких і можна віднести поета-емігранта з Полтавщини.

Образами-прикметами України у ліриці О. Зуєвського постають і водні артерії. Проте автор безпосередньо їх не називає. Так, частиною батьківщини є образ Чорного моря у віршах збірки «Під знаком Фенікса»:

А, відновивши незнаний порив,
Глянеш на море – найменший брід,
Небо в любові залягло на гори,
І великодньо палає Вхід [1, с.40].

Асоціативно виникає образ півострова Крим як південної приморської точки України, де починається свята земля – батьківщина. Сакральність підкреслюється використанням релігійних мотивів: пошуку святої землі (алюзія на тему переходу Мойсея через море), свята Великодня (як головного свята християн) та воріт до раю. Відчутно і вияв прагнень ліричного героя повернутись на батьківщину, хоча б у думках. «У характеристиці Чорного моря зауважено і означення «злі» хвилі: що є не лише прикметою природного явища (ситуації шторму), а й відзвуком багатьох кривавих битв, що протягом століть відбувались у межах його акваторії» [5, с. 165].

Особливістю використання водних образів насамперед полягає у тому, що вони несуть на собі метафоричне навантаження, постаючи духовними символами. Наприклад, у поезії «Десь далеко на воді...» через образи-стихії О. Зуєвський утверджує духовну силу та прагнення українського народу до волі, вводячи образ міфічного птаха фенікса, «що від бур стих» [1, с. 39]. Образ фенікса співвідноситься з образом українського народу, який відроджується не

лише з попелу, а й з крові, гніту, пригноблення. О. Зуєвський висловлює віру в те, що його народ оживе й очиститься «у злетах світлого чорнила» [1, с. 99], тобто у водах Чорного моря, образ якого набуває міфологічного змісту водичиття. «У такому контексті утверджується ідея віри в майбутнє здобуття омріяної у віках волі і незалежності» [5, с. 166].

О. Зуєвський звертається і до прийому олюднення художніх образів, зокрема Дніпра у вірші «Тема». У ньому наголошено, що разом з Дунаєм та Збручем Дніпро плаче і раниць «колючим болем», разом з ліричним героєм згадуючи нелегку долю України часів набігів татарської орди. Саме до Дніпра лине думкою ліричний герой, чия душа уподібнюється птахові, що повертається з далеких чужих країв додому: «Хотілось береги Дніпрові / Окинуть поглядом орлиним» [1, с. 180]. Таким чином, оприявнюється ще одне значення образу Дніпра – «уособлення спокою ліричного героя, його душевної рівноваги» [5, с. 166].

Важливе місце у віршах О. Зуєвського, присвячених Україні, посідає не лише оспівування природи, а й турбота про її подальшу долю. Так, простежується концепція ідеальної батьківщини, домінуючою ознакою якої є державність, що є традиційним для поетів української діаспори. Умотивовуючи зміст ідеальної батьківщини у свідомості представників української діаспори в Канаді, Н. Ханенко-Фрізен зазначає: «Усвідомлений обов'язок діаспори зберігати та підтримувати свою українськість переріс у політичне кредо відстоювання своєї національної суверенності» [10, с. 23]. Саме ця теза і знайшла своє вираження в поезії О. Зуєвського, ліричний герой якої переймається долею батьківщини. «Сутність останньої увиразнюється образом світлого поля, що «горить червоно» від крові. Кров – наслідок дій радянської влади як пригноблювача та руйнівника духовності народу» [4, с. 142]. Відповідь на питання, чи підніметься український народ на боротьбу, ліричний герой прочитає в описі неба – сузір'я Зодіаку:

Там он, в Зодіякові,
Віщий знак горить

Тільки зняти голови,
Не казати – простіть [1, с. 31].

Таким чином, ідеальна батьківщина у О. Зуєвського – вільна держава, що благословила своїх синів на боротьбу. Усвідомлення боротьби за вільну батьківщину як життєвої мети перемагає почуття суму за батьківщиною.

Та все ж реальність для ліричного героя – життя поза межами України. Звідси виникає мотив неповернення до рідного краю. Ліричний герой поезії «Дон-Кіхот (сучасний монолог)» О. Зуєвського заздрить птахам, які можуть повернутися додому:

На птахів погляньте – щороку
Яку їх тут силу несе!
Вони ж не питаються шляху:
Лиш дім їх приваба й мета... [1, с. 23].

Становище ліричного героя на чужині порівнюється із буттям птаха у клітці. Як і птах, ліричний герой закоханий у небо, яке поет називає «голубозводом». Оскільки птахи символізують повітряну стихію, то у цьому контексті небо сприймається як шлях до «звабливої далі», на простір якої й скорельовано образ України. Батьківщина потрактована як далекий край, а не як чужина, що є особливістю україномовної поезії в Канаді другої половини ХХ ст. (До речі, трактування України як краю далекого й чужого характерно для поезії В. Стуса. У його рядках «Прощай, Україно, моя Україно, чужа Україно, навіки прощай» [9, с. 251] акцентовано мотив прощання з рідною землею, бо передумови цього прощання перетворили Україну у сприйнятті поета із світу свого у світ чужий).

У поезії О. Зуєвського мотив нездійсненності мрії про повернення на батьківщину виразняється за допомогою образу «загородженої путі», що метафорично підтверджує тезу: шляху назад, на батьківщину, немає. Особливою психологічною рисою ліричного героя є те, що він усвідомлює: його доля подібна до долі багатьох інших людей, відірваних від історичної батьківщини.

Духовний зв'язок людини-емігранта з батьківщиною у поезії «Покірні фарби килимом упали...» О. Зуєвський визначає, ідучи від заперечення: «Її немає на малюнку майстра» [1, с. 44]. Ефемерну батьківщину у мріях і спогадах емігрантів поет виділяє французьким терміном *Trompe l'ocil*, який означає таке зображення предметів на картині, що дає можливість прийняти їх за дійсні: «А кожен світлий кут / Приваблював очей відвагу» [1, с. 172]. Поет зіставляє відчуття краси батьківщини (на рівні свідомості ліричного героя) із внутрішнім сприйняттям рідної пісні:

Це, може, мрія, але в день,
Коли тобі відкрили
Її красу, співав пісень
Ти з усієї сили [1, с. 173] .

Важливою деталлю поетичної творчості О. Зуєвського є еволюція мотиву ностальгії від мрії до почуття болю у душі ліричного героя, вираження сили якого досягається за допомогою метафоричного образу «гарячої й нестримної» кінноти, «Що кожного року невпинно росте / І в груди атаками рветься» [1, с. 141]. У цьому зв'язку головна мета людини, відірваної від рідної землі, – «надію не вбити» [1, с. 45], зберегти та закарбувати образ батьківщини у пам'яті.

Таким чином, образ України-батьківщини у ліриці О. Зуєвського розкривається багатогранно. Як поет-символіст і класицист, митець звертається до цілком традиційних пейзажних образів: степ, вода тощо. Під час дослідження виявлено, що вони часто набувають символічного і метафоричного змісту. Однією з особливостей образу батьківщини є його змалювання в умовах еміграції, але далека Україна залишається рідною землею навіть з берегів Канади, що характерно для україномовної поезії в цій країні. З образом України-батьківщини пов'язані мотиви ностальгії, ідеальної батьківщини, нездійсненності мрії та ін. Проте вони не є домінуючими у творчості О. Зуєвського. Цікавим є також протиставлення України та Канади як двох батьківщин, що становить тему окремого дослідження.

Література

1. Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / О. Зуєвський. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 840 с.
2. Костецький І. Гостина в печерників / І. Костецький // Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 454-457
3. Костецький І. Як читати вірші Олега Зуєвського / І. Костецький // Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 458-485.
4. Накашидзе І. С. Модуси пасіонарності у творчості україномовних поетів Канади другої половини ХХ ст. / І. С. Накашидзе // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 46. – С. 141-144.
5. Накашидзе І. С. Образ води як уособлення історичної пам'яті народу в україномовній поезії письменників-емігрантів у Канаді / І. С. Накашидзе // Таїни художнього тексту. – Д.: Пороги, 2011. – Вип.13. – С. 161-167
6. Одарченко П. Олег Зуєвський / П. Одарченко // Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 486-491.
7. Павличко С. Повернення поета / С. Павличко // Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 499-500.
8. Сірик Л. Моральні аспекти української еміграційної поезії / Л. Сірик // Слово і час. – 2004. – № 2. – С. 20-24.
9. Стус В. Палімпсест: Вибране / В. Стус. – К.: Факт, 2006. – 432 с.
10. Ханенко-Фрізен Н. Інший світ або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття / Н. Ханенко-Фрізен. – К.: Смолоскип, 2011. – 392 с.
11. Яременко В. Межінь української поезії / В. Яременко // Зуєвський О. "Я входжу в храм...": Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 534-559.

Ирина Накашидзе

ЛИРИКА О. ЗУЄВСКОГО: ОСОБЕННОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВЫРАЖЕНИЯ ОБРАЗА УКРАИНЫ-РОДИНЫ

В статье анализируются особенности художественного раскрытия образа Украины-родины в лирике О. Зуевского – украиноязычного поэта Канады второй половины ХХ в. прежде всего поэт обращается к раскрытию пейзажных образов, которые соотносятся с традиционными образами украинской литературы. У О. Зуевского они часто набирают символическое и метафорическое значения, как, например, образы водных артерий Украины.

В ходе исследования было выявлено, что важное место при отображении образа Украины-родины в творчестве О. Зуевского занимают мотивы скуки по родному краю, невозвращения на родину, несбыточности мечты и др. Но они не являются доминантными в лирике поэта.

Ключевые слова: образ родины, образы-символы, мотив идеальной родины, мотив ностальгии, украиноязычная поэзия Канады.

Iryna Nakashydz

O. ZUJEVS'KYJ'S LYRICS: PECULIARITIES OF ARTISTIC EXPRESSION OF THE IMAGE OF UKRAINE-MOTHERLAND

The article examines the features of the artistic expression of the image of Ukraine's homeland in the poetry by O. Zujevs'kyj – Ukrainian-Canadian poet of the second half of the 20th century. First of all poet enlightens the nature images, which are traditional in Ukrainian literature. They become symbols and metaphors in O. Zujevs'kyj's poetry, e.g. images of Ukrainian water arteries.

During analysis there was defined that the important role play motives of nostalgia, inability to return to homeland etc. in the expression of the image. But these motives are not dominant in O. Zujevs'kyj's poetry.

Keywords: the image of the motherland, images-symbols, motive of an ideal motherland, nostalgia motive, Ukrainian-Canadian poetry.